

MÓNICA SUÁREZ GROBA

É neta de galegos de Pontearreas nacida en Bos Aires. É licenciada en Administración de empresas e traductora de galego.

ULISES PIMENTEL VIAÑO

É fillo dunha emigrada de Ordes a Bos Aires no ano 1949. En 2004 ó cambiar a lei puido adoptar a cidadanía española. Realizou estudos técnicos pero terminou recibíndose de bacharel especializado en letras.

Galicia espallada (www.galespa.com.ar <<http://www.galespa.com.ar>>) nace o 25 de xullo de 2002 e ten en case tres anos máis de medio millón de páxinas vistas, sen aportes da Xunta nin de ninguén. O 13 de xullo de 2003 saíu en primeira plana do xornal Galicia Hoxe co gallo de propoñer o cambio do nome de aeroporto Lavacolla polo de Castelao.

O permanente exilio de Xesús Lorenzo Varela Vázquez: o poeta guerreiro

Galicia espallada (www.galespa.com.ar)
Mónica Suárez Groba e Ulises Pimentel Viaño

● PRIMEIRO EXILIO

Os pais de Xesús Lorenzo Varela Vázquez (segundo outros Xesús Manuel Varela ou Xosé Manuel Lorenzo Varela) emigraron do seu pobo en Monterroso, Lugo, cara á Habana, Cuba como facían centos de miles de galegos vítimas da fame, do atraso e illamento de Galicia, ou logo, do exilio. Entrando na baía do porto da Habana a bordo de “La Navarre” o 10 de agosto de 1916 (outros din 1917) nace o homenaxeado das Letras Galegas 2005.

Pouco dura a decisión aventureira do pai xa que Cuba está a pasar unha crise económica e o tórrido verán caribeño diametralmente oposto á fría provincia de Lugo, empurran á familia, despois de tres meses de estancia, a retornar.

En Monterroso viviu os seus sete primeiros anos pero como bo galego o pai de Lorenzo insiste coa emigración, esta vez a Bos Aires, Arxentina en 1923 (segundo outros en 1920).

O rapaz pasa a súa infancia no barrio sureño de Nueva Pompeya onde cursa a escola primaria tendo así a súa primeira vantaxe posto que en Monterroso posiblemente estivera destinado ás tarefas rurais.

A finais de 1930 retorna novamente a Lugo onde Lorenzo chega co acento porteño feito que lle fai gañar o alcume de “arxentino” (moitas biografías din 1920 pero facendo conta dos anos e considerando que a escola primaria leva uns sete anos e afirmando que chegou pouco antes da II República entón non podía comezar o Bacharelato en Lugo ós catro anos sendo nado en 1916).

Celso Emilio Ferreiro visto por Siro.

En 1931 cursa o bacharelato no Instituto de Ensino Secundario. Comeza a ter a súa primeira actividade política matizada con tertulias literarias.

Nun acto do Partido Galeguista o 22 de marzo de 1932 no Teatro Principal de Lugo coñece a Castelao, Paz Andrade e Suárez Picallo que interveñen nese acto, achegándose ó Nacionalismo e participando con Fernández del Riego, Celso Emilio Ferreiro, Carvalho Calero e Ramón Piñeiro na Federación de Mocidades Galeguista fundada o 11 de xaneiro de 1933 coa presenza de Servando Gómez Aller e o deputado pola emigración Ramón Suárez Picallo.

Outros compañeiros de militancia son Xosé Velo (quen en 1961 secuestraría un transatlántico repudiando o fascismo ibérico) e Ramón de Valenzuela.

Os mozos galeguistas van máis alá que os seus maiores, Castelao e Suárez Picallo, e proclámanse “arredistas”. A Lorenzo Varela gustábanlle as ideas do galeguismo pero cría que no social se debía ir máis lonxe. A súa radicalización vai achegándose ó trotskismo que daquela estaba representado polo Partido Obreiro de Unificación Marxista (POUM). Nesta época afonda a súa amizade con Anxel Fole quen edita en Lugo a revista esquerdista “Yunque”.

Produto das súas conviccións xa en 1934 participa nos sucesos revolucionarios¹ e é perseguido pola policía fuxindo a Madrid: “viaxa cun petate de lona nun camión de peixe, deixando esquecido na percha dun café o seu sombreiro”². Sucesos como este perseguiríanlo coma un sino ata a súa morte.

A GUERRA CIVIL

A penas chegado a Madrid amosa a súa precocidade participando nos círculos culturais, intelectuais e literarios. Comeza os estudos na Facultade de Filosofía e Letras de Madrid, pronto truncados pola guerra.

Apoiado polo músico Rodolfo Halfter (con quen gravaría as cancións dos brigadistas internacionais) ingresa coma colaborador (na sección bibliográfica, traballando coma crítico literario) do afamado xornal liberal republicano “El Sol”, dirixido entón por Ortega y Gasset, onde atopábanse os mellores escritores da época. Participa nas Misións Pedagóxicas e incorpórase ó equipo de redacción da revista “PAN”

1. La entrada de tres miembros de la CEGA en un nuevo gobierno de Leroux, en octubre de 1934, y la situación caótica de la economía del país desencadenaron una situación revolucionaria que se exteriorizó principalmente en Cataluña y en Asturias...

En Asturias el movimiento revolucionario se caracterizó por la unidad de todas las organizaciones proletarias, pero la intervención de las fuerzas de la Legión permitió al Gobierno dominar la situación. Una violenta represión sucedió a los acontecimientos de octubre del 34.

Enciclopedia Salvat, Salvat Editores, 1999.

2. Voces da esquerda: Voceiro da Agrupación Comarcal EU-JU de Vigo. Artigo de Carlos Portomeñe, secretario xeral do PSG.

(Poetas Andantes e Navegantes) onde publican Rafael Dieste, Antonio Baltar, Fernández Mazas e Otero Espasandín.

Comparte debates no café “La granja del henar”, de tradición republicana, con artistas novos como Eugenio Granell, Laxeiro, Maside e Colmeiro.

Tamén asisten os irmáns Dieste, Antonio Sánchez Barbudo, Ramón Suárez Picallo, Otero Espasandín, E. Fernández Mazas, e outros, coñecendo tamén a Manuel Azaña. É co-fundador de “El Mono Azul”³ sendo miliciano do “V Regimiento” e colabora en moitas publicacións de loita como “Hora de España”.

Lorenzo Varela é un dos fundadores (e dos redactores do manifesto fundacional) da “Alianza de Intelectuais Antifascistas para a Defensa da Cultura” xunto con Antonio Machado, Rafael Alberti, José Bergamín, Federico García Lorca, etc.

As súas actividades políticas e intelectuais non lle impiden ter varios romances moi coñecidos no bando leal, segundo testemuña Pilar Vázquez Cuesta.

Co gallo do alzamento fascista de Franco do 36 sítense obrigado a enrolarse e loitar pola República afillándose tamén ó Partido Comunista.

Tamén se evidencia a súa precocidade no eido militar segundo testemuña Santiago Álvarez: “con 21 anos de idade Lorenzo ocupou o posto de máxima responsabilidade política dunha división do Exército Popular, a 46 División, integrante do 5º Corpo do Exército”⁴. Efectivamente en Madrid é comisario político do exército republicano e comandante dunha brigada, a 11º División baixo ó mando do seu compatriota Henrique Lister.

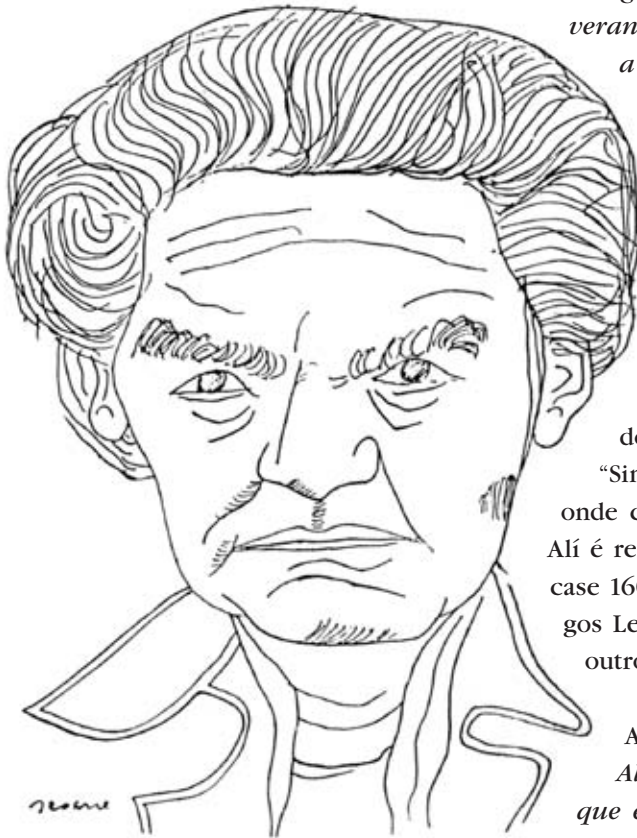
Rafael Dieste visto por Siro.

Durante a guerra percorre os frontes xunto con Alberti, Miguel Hernández e Otaguirre, dando folgos ós soldados co seu espírito revolucionario e as súas publicacións xornalísticas.

No ano 37 forma parte do Segundo Congreso Internacional de Intelectuais Antifascistas (Valencia, 1937) onde os escritores de todo o mundo solidarízanse coas tropas legais, converténdoo no máis importante da historia contemporánea con nomes como Pablo Neruda, Nicolás Guillen, Ernest Hemingway, Cesar Vallejo, Raúl González Tuñón, Octavio Paz, André Malraux, Louis Aragón, etc.

3. En la 2ª quincena de julio, Madrid es un gran campamento donde predomina ya el “mono” azul, el corraje improvisado y los automóviles requisados. (Fonte: La Guerra Civil Española, Hugh Thomas.)

4. Voces da esquerda: Voceiro da Agrupación Comarcal EU-IU de Vigo. Artigo de Carlos Portomeñe, secretario xeral do PSG.

Octavio Paz (de Figuracións de Luis Seoane).

SEGUNDO EXILIO: MÉXICO

Sendo derrotado o bando leal da democracia dende Figueres é levado ó campo de concentración francés Argelès / Saint-Cyprien (onde remata morrendo Antonio Machado) o día 10 de febreiro de 1939.

“Los internos se vieron alojados en barracas temporarias rodeadas, por un costado, por alambradas electrificadas, mientras que por el otro lindaban con el mar. Las barracas tenían techos de hierro corrugado, carecían de electricidad y de muebles, y los internos sólo contaban con camastros de paja.

Se congelaban en invierno y se asfixiaban en verano. Los dibujos de los artistas representan a los internos semi desnudos. Los alimentos eran escasos y los utensilios que utilizaban para comer eran latas de sardinas y pedazos de madera. La falta de facilidades sanitarias adecuadas y de espacio suficiente aumentaron la incidencia de las enfermedades”⁵.

Logo, liberado por intelectuais e artistas franceses, emigra novamente, embarcando o 23 de maio de 1939 no vapor francés “Sinaia” partindo de Sète, esta vez a México onde chega o 13 de xuño ó porto de Veracruz. Alí é recibido por 20.000 persoas que agardan os case 1600 exiliados, entre quen están os seus amigos León Felipe, José Bergamín, Miguel Prieto e outros.

Así o conta Sánchez Barbudo: *“Fuimos Gilbert y yo a embarcarnos a un puertecillo que estaba no lejos de las playas en las que aún sufrían y esperaban miles de refugiados (...). Por el camino se unieron a nosotros Gaya y Lorenzo Varela, que habían estado en Toulouse e iban también a embarcar”⁶.*

Nese barco ían tamén o fotógrafo coruñés Francisco Souza Fernández, José Caridad Mateo, que fundou en México a revista Saudade, e Ramón Iglesias Parga, historiador e profesor na UNAM e en universidades dos Estados Unidos. Tamén viaxaba o filósofo Adolfo Sánchez Vázquez, quen relatou así aquela travesía para A Nosa Terra:

“Despois das calamidades que sufrimos, lembro unha grande ilusión. Durante a expedición desenvolvíase unha intensa vida cultural e mesmo se publicou un xornal. Coincidín na viaxe co poeta galego Lorenzo Varela. Camiñabamos cara un país que nos brindaba a posibilidade de refacer a nosa vida”.

5. <http://art.holocaust-education.net/>

6. Vieiros Barcelona, Helena González.

En México tamén leva unha activa vida intelectual, incorpórase ó consello de redacción de “Taller” dirixida por Octavio Paz, con quen traba amizade.

En 1940 é co-fundador da revista cultural “Romance”. Antonio Sánchez Barbudo, na introducción á edición facsimilar de *Romance*, di: “*El 13 de junio de 1939 entraba en el puerto de Veracruz el Sinaia. [...] Ahora estábamos en la Nueva España, en un país de nuestra lengua, libres, acogidos. [...] Estábamos en otra España. Una España trascendida, diríase, diluída, más extensa. [...] Fue el encuentro con la lengua, la alegría y la sorpresa de ballarnos de pronto en un país de nuestra lengua, aunque en otro mundo, la impresión fue bonda y duradera. [...] Y de ahí el título Romance que se le ocurrió a Lorenzo Varela*”.⁷

Pouco tempo despois é destituído como redactor desta revista⁸, o que o leva a voltar a emigrar, pasando por Cuba e chegando a Bos Aires en 1941.

Na súa época en México escribe un conto na revista “Romance”, publicado no número XIV, pags. 5-14 Segundo fai referencia J. Quiñones:

*“En la difusión de la narrativa breve gallega en el exilio tuvieron mucha importancia las revistas; en Galicia Emigrante, se publicaron cuentos del orensano José Núñez Búa; en Romance, el poeta Lorenzo Varela publicó, en agosto de 1940, el cuento de ambiente gallego ‘El ilusionista’”*⁹.

Foto de Lorenzo Varela aparecida en Romance.

TERCEIRO EXILIO: BOS AIRES

Nesta cidade de Bos Aires se reencontra co seu pai, José Ramón Varela García que vive alí, e con amigos intelectuais como Luís Seoane, Carmen Muñoz, Rafael Dieste ou Arturo Cuadrado Moure. A este grupo se lle sumaran, logo, algúns outros (Rafael Alberti, Eduardo Blanco Amor, Federico Rivas, Xosé Suárez, Colmeiro, Antonio Baltar, Otero Espasandín, Nuñez Búa, Gumersindo Sánchez Guisande).

7. Antonio Sánchez Barbudo, “Introducción a Romance”. Revista Popular Hispanoamericana, Duvermann K. G., Nendelniechtenstein, 1974 [Ed. facsimilar. Núms. 1°. febrero 1940 a 31 mayo 1941, México].

8. Así pues, es innegable la presencia del sentimiento del ser español en todos los exiliados, principalmente en su relación con respecto al medio mexicano en el que debían intentar integrarse. La revista Romance fue ejemplo de que no era imposible la tarea de la asimilación a la realidad americana. La decisión de cortar las alas a ciertas tendencias se refleja con claridad. No se habla de España tanto como podría haberse esperado. Con honestidad reconocen: “Cometimos sin embargo el gran error de permitir, aunque ello no fuera en verdad una decisión deliberada, que todos los miembros de la redacción de Romance fueran refugiados españoles, lo cual además de grosero, era sin duda inconsistente con nuestro proclamado deseo de colaborar íntimamente con los mexicanos”.

El equipo de redacción fue cesado y dirigieron una carta al público bajo el nombre de “El caso de Romance”, en donde declararon que la empresa cultural iniciada por Romance continuaría libremente. Firmaban el escrito Juan Rejano, Miguel Prieto, Lorenzo Varela, Antonio Sánchez Barbudo, Adolfo Sánchez Vázquez y José Herrera Petere, con fecha del 5 de octubre de 1940.

Entre las causas del rompimiento de Romance con el cuerpo directivo de españoles exiliados, además de los intereses particulares de los patrocinadores, están las desavenencias con los jóvenes redactores que tardaron poco en aflorar.

(Fonte de información: Utopía y profecía del Nuevo Mundo en el exilio republicano en México, Claudia Macías Rodríguez)

9. www.revistas culturales.com: Balance y memoria del cuento en el exilio, por Javier Quiñones. (Quimera, N°. 252, enero 2005)

Otero Pedrayo
nun apunte de Maside.

Comparte cos exiliados as tertulias do mítico café “Tortoni” da moi española Avenida de Mayo.

Dos poucos que están ó tanto do seu traballo cóntanse Fernández del Riego, Aquilino Iglesia Alvariño e Otero Pedrayo. A súa obra non se dá a coñecer nin en España nin en Galicia ata moi tarde, quizabes pola censura, non chegando o autor a publicar logo, por exemplo, o anunciado “In memoriam” a Aquilino Iglesia Alvariño.

Tamén fan xuntanzas na “Casa de la Troya”, o restaurante de Elpidio Villaverde, ó que asistía algunha vez Castelao. Neste cruceiro atópanse novamente quen elixiu o vieiro ideolóxico máis democrático,

deixando enterrado o seu amigo Bóveda no camiño, e o vieiro máis radical da extrema esquerda e das armas, ámbolos dous fracasados polo triunfo da barbarie do fascismo.

Como o fixo en México, en Bos Aires codirixe e funda unha revista, neste caso “De mar a mar” (con Dieste, Seoane e Cuadrado Moure, todos eles galegos coma el, que o animan a escribir nesta lingua), revista desaparecida durante a primeira presidencia de Perón. Publica nela “Duelo en tres cantos por la muerte de Miguel Hernández” e sete poemas que logo Seoane incluíría postumamente en “Homaxes”.

“Rafael Alberti fue el primer poeta que homenajeó a Miguel Hernández tras su muerte. Fue con “Égloga fúnebre a la memoria de Miguel Hernández”, que publicó durante su exilio en la revista “De Mar a Mar” de Buenos Aires. Ambos autores compartieron mucho más que poesía. Coincidieron en “El Mono Azul” y en “Caballo Verde para la poesía”. (1942)

“Un grupo de exiliados, entre quienes se cuentan Arturo Cuadrado, Lorenzo Varela, Arturo Serrano Plaja y los plásticos Luis Seoane y Manuel Colmeiro, comienza a publicar en Buenos Aires la revista “De mar a mar”.

El precepto modernista, que hace suyo la vanguardia, de que el libro es un objeto de arte en sí, en su encuadernación, tipos, tintas y grabados es especialmente defendido en Séneca aunque con la sobriedad de las dos tintas, creando así un precedente que será imitado por muchos editores del exilio: desde Costa-Amic en México a Lorenzo Varela en Argentina y Arturo Soria en Chile.¹⁰

En 1942 publica “Torres de amor” e en 1944 “*Catro poemas pra catro grabados*”, a súa primeira obra poética nesa lingua. Esta obra histórico-nacionalista foi coñecida como “*María Pita e tres retratos medievais*” (Roi Xordo, o bispo Adaúlfo e María

10. La imprenta peregrina: escritores y editores en México, www.uab.es

Balteira) formando parte dunha obra de ilustracións de Seoane (foi reeditado en 1951 con música de Julián Bautista).

No tema da arte plástica, que o apasiona, publica en 1945 “El Renacimiento” (Editorial Atlántica) e en 1946 “Murillo” (Editorial Poseidón), facendo ata os 50 numerosos limiares en prosa mantendo o contacto con numerosos artistas, entre eles o de “Juan Martín el empecinado” de Benito Pérez Galdós (Editorial Pleamar, 1945).

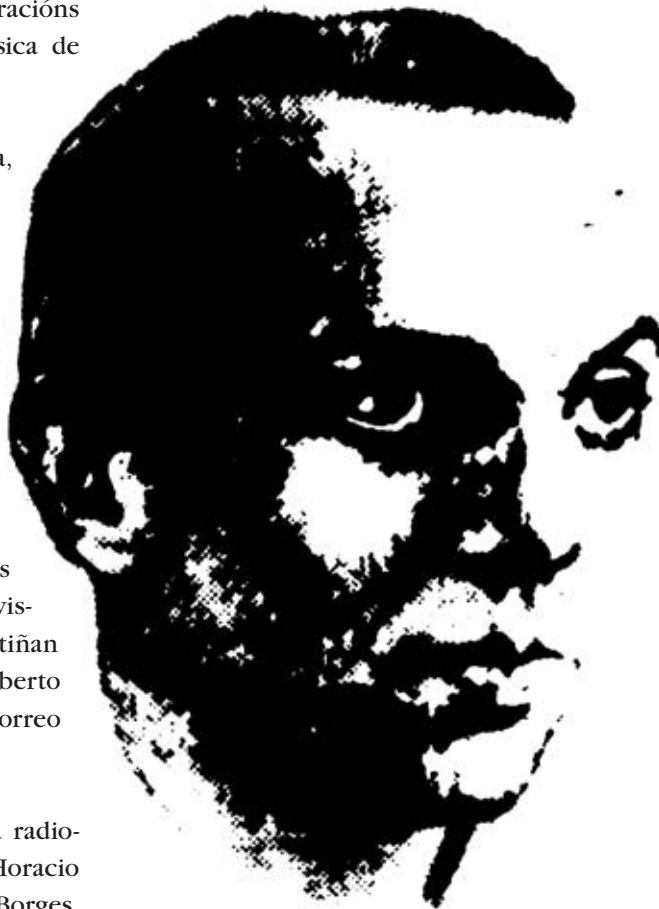
No xornal “La Razón” é crítico de arte varios anos pasando logo a “El Mundo” e colabora nas máis importantes publicacións arxentinas como nos xornais “Clarín”, “La Nación” e revistas como “El Hogar” (que dirixe e na cal xa tiñan publicado prestixiosos escritores como Roberto Arlt), “Del arte”, “Sur”, “Primera plana” “Correo Literario” e “Cabalgata”.

É fundador e director do exitoso programa radiofónico “Hora once” xunto co fotógrafo Horacio Cóppola quen ilustrara de mozo un libro de Borges. En 1943 publica o seu poema “Cita” con música do compositor arxentino Carlos Guastavino. Tamén nese ano fai a antoloxía “Actualidad de la obra crítica de Beaudelaire”, baseada na súa traducción dos ensaios beaudelereianos sobre a arte. Para ela escribe o limiar.

En 1954 publica o seu estudo “Seoane” a través da Editorial “Botella al mar” de Arturo Cuadrado Moure. “Lonxe”, outro libro de poesía que se publica en 1954, é considerado por algúns como o de maior calidade literaria coa temática da guerra civil e o exilio. Hai numerosos poemas editados en distintas publicacións.

Coma poeta en castelán recibe eloxios de esixentes autores como Cernuda e o premio Nobel de Literatura Juan Ramón Jiménez.

Varela ten influencias da xeración do 25 e tamén do 27 españolas (polo emprego das formas tradicionais

*Miguel Hernández
debuxado por Buero Vallejo.*

lembra a práctica desta última), xuntando o seu interese pola obra literaria coa plástica, quizais esta última unha vocación frustrada. Aínda a súa paixón artística, do mesmo xeito que Castelao, brega pola causa da xustiza e dos oprimidos, en toda a súa obra e na súa vida ademais.

Lorenzo Varela practica unha poesía de denuncia ó estilo de Ferreiro onde non faltan os temas sociais, do pobo, revolucionarios, como ser poemas das guerrillas galegas, dos maquis dos anos 40, a revolución irmandiña do século XV, o asoballamento do traballador galego, etc.

“Como xa se ten aclarado non é Ferreiro o poeta que acende na posguerra o facho da poesía cívica. Desde o exilio americano Luis Seoane e Lorenzo Varela e no interior Manuel Maria -con

Debuxo de Laxeiro
en homenaxe a Lorenzo Varela.

Documentos persoais, de 1958- poñen os cimentos daquel canto belixerante, épico ou intencionadamente prosaista. Pero boxe resulta xa incuestionábel a decisiva forza de estoupido, tanto pola derivación en escola como polos valores propios de súa fala, que tivo a publicación en 1962 de Longa noite de pedra.¹¹

A obra de denuncia de Varela é consecuente coa súa vida, ó estilo de Miguel Hernández.

Os temas das dores da emigración galega (endexa-mais deixa de lembrar á súa terra natal fora onda fora) é parte desta denuncia na que non soamente

atribúe á fame á mesma senón tamén á humillación dos que foron buscar emprego e recibiron trato de marxidados.

Na súa obra a muller é obxecto de admiración e tenrura, nun mesmo plano que o home concordando coa súa ideoloxía esquerdista, figuras femininas de loita popular contra a represión e protagonistas como por exemplo María Pita e María Balteira.

En Bos Aires, cidade do exilio galego, o artista e amigo Luís Seoane recupérao para a galegitude. Afastárase de mozo polo seu radicalismo ideolóxico pero non de ser galego senón do xeito de loitar.

11. Asociación de escritores Galeuzca, 1991.

Dirixe “El Pueblo Español” (órgano portavoz do Partido Comunista); sempre é prolífico na súa actividade cultural e intelectual, aínda que non o fora coa súa obra editada.

Adivíñase na obra de Varela os tres pilares da súa paixón: a súa lealdade republicana por España e Galicia, a súa obra poética e a admiración dos artistas plásticos (que ficou soamente na crítica) combinando eses pilares con poemas dedicados a artistas coma Picasso, Seoane, Carybé, Alonso, Laxeiro ou Luis Falcini.

Viviou este exilio sen renegar dos seus ideais políticos e facendo crítica da vida intelectual que o rodeaba. Recupera tamén a súa actividade política militante. No ano 47 é censurado en Estados Unidos xa que tendo un contrato cunha universidade dese país lle denegan o visado por ser comunista.

En 1956 despois dun conflictivo romance con Estela Canto, pretendida de Jorge Luis Borges, (vivindo con ela nunha casa prestada por Rafael Alberti en Uruguai entre 1947 e 1950), casa con Marika Gerstein, muller xudía, culta, profesora de idiomas.

Afastado do partido Comunista Español polas súas divisións comeza a militar no partido Comunista arxentino colaborando en “Frente Cultural”, alí comparte a súa militancia con destacados intelectuais e artistas arxentinos: Bruzzone, Raul Larra, Horacio Guarany, Mercedes Sosa, Tejada Gómez, Raul González Tuñon, Alfredo Varela, Alvaro Yunque, Hector Agosti, Hector Negro, etc.

Os xoves porteños progresistas admíranos falando nos cafés de literatura e dos sonos revolucionarios pero non esquece á Terra sumándose a proxectos:

“Varios intelectuales, que luego de la Guerra Civil vivían exiliados en Argentina, tomaron contacto con la Fábrica de Porcelanas La Magdalena (Sargadelos). Entre ellos estaban Luis Seoane, Rafael Dieste, Lorenzo Varela, Núñez Búa, Antonio

Baltar, Blanco-Amor, Laxeiro, Arturo Cuadrado y Alberto Vilanova Rodríguez. La intención de todos ellos fue trabajar por la recuperación cultural y económica de Galicia y uno de los proyectos plasmados fue el Laboratorio de Formas (1963), constituido por el artista argentino-gallego Luis Seoane, Isaac Díaz Pardo y el arquitecto Andrés F. Albalat...

*Edicións do Castro es otra creación del Laboratorio de Formas, en 1963, que en la actualidad lleva más de 1000 (mil) títulos publicados entre temáticas que incluyen poesía, ensayo, narrativa, filología, economía, teatro, etnografía, arte, historia, etc. El trabajo editorial no constituye una novedad en ese grupo de intelectuales, ya que Luis Seoane, junto con Lorenzo Varela y Arturo Cuadrado, son los creadores de editoriales como Nova, Citania, las colecciones Hórreo e Dorna (en Editorial Emecé), la tradicional de poesía Botella al Mar, entre tantas otras”.*¹²

En 1966 editase unha monografía da obra en Buenos Aires de Seoane con textos de Mujica Láinez, Lorenzo Varela e outros.

É tamén traductor do portugués sendo máis lembrada a impecable traducción da obra de Jorge Amado, “Dona Flor e seus dois maridos” (1975) o cal só se lle critica a falla da incorporación dun glosario que describa as típicas comidas de Bahía (Brasil), lugar onde transcorre a historia.

○ DERRADEIRO EXILIO: MADRID

A historia volve a repetirse para Lorenzo Varela cumprindo unha vez máis o seu sino de exiliado: morto Perón, a “Triple A”, cabeza da subversión da ultradereita arxentina, ven asasinando militantes de esquerda. Co golpe de estado de 1976 producíronse os homicidios de numerosos escritores. Convencido polos seus amigos ten que fuxir unha vez máis. Segundo testemuño de Arturo Cuadrado

12. www.almargen.com.ar

Moure: “Lorenzo tivo que seguir o camiño do seu segundo exilio saíndo pola fronteira de Brasil, onde permaneceu unha tempada ata poder trasladarse a España”.

Produto desta emerxencia chega a Madrid en maio de 1976, onde ten as únicas posibilidades de traballo.

Descoñecido e illado en España sobrevive gracias a Isaac Díaz Pardo, María Victoria Villaverde e Ramón de Valenzuela. Na capital hispana dedícase ás traducións e colaboracións xornalísticas pasando o seu tempo refuxiado na galería Sargadelos onde lembra o seu querido Bos Aires xunto coa retornada Inés Canosa ou nos encontros esporádicos das tertulias do café Gijón co seu reducido grupo de amigos: Lueiro Rey no Grove, Paco Lores, Cuadrado, Laxeiro, Lala, Marcial Suárez ou Celso Emilio Ferreiro.

Tivo tres xuntanzas no domicilio de Ramon Piñeiro con el, Isaac Díaz Pardo, Luis Seoane, Xosé Luís Rodríguez Pardo, Celestino Fernández de la Vega e Valentín Paz Andrade co obxectivo de crear un medio de comunicación independente pero que non chegou a cristalizarse. O seu derradeiro exilio á súa terra prodúcese ante a indiferenza da intelectualidade da época.

Lois Pérez Leira na excelente Enciclopedia da Emigración Galega di que: “as novas xeracións non tiñan ningunha referencia súa, era un auténtico descoñecido na súa propia terra”.

Quizabes o illamento, o impedimento na concreción dos proxectos, foino conducindo a resignación que o levou segundo algúns a unha morte case buscada.

Na madrugada do 25 de novembro de 1978 esvaece na rúa e morre na ambulancia camiño ó hospital, pobre como moitos xenios da humanidade,

“Arroupado por bos e xenerosos no seu exilio madrileño de 1976, como Isaac Díaz Pardo ou Celso Emilio Ferreiro, decidiu morrer cando camiñaba pola rúa pois non soportaba tanta vergoña, tantos favores. Deixou no piso que lle prestara Díaz Pardo para vivir en Madrid, como únicas pertenzas, cinco libros e dúas mudas de roupa.”¹³

Nunha das súas poesías e unha lenda que se formou arredor dela, Varela espera dende a súa sepultura no cemiterio familiar en Monterroso que os seus amigos o lembren cunha cesta de mazás, pedido que adiviñamos produto dunha morriña de eterno exiliado lembrando os seus primeiros sete anos de vida en Lugo.

Ramón Piñeiro
visto por Luís Seoane.

13. Enciclopedia da CIG, Lois Perez Leira.